

RAQS SAN'ATINING SHAKLLANISHIDA TAMARAHONIM DAVRINING IJODIY FAOLIYATI

Imomova Odinahon

**Farg'ona Davlat Universiteti Musiqiy ta'lim va madaniyat
kafedrasi magistranti.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7943623>

Annotatsiya: Maqolada raqs san'atida o'chmas iz qoldirgan, raqs san'atini qirolichasi Tamarahonim davrida, raqs san'atini taraqqiyotining yuksak bosqichlarida erishilgan mofaqqiyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqqosa, baleytmeyster, qo'shiqchi, o'zbek professional raqsi.

Kirish

«Ilm egallang! Ilm-sahroda do'st, hayot yo'llarida tayanch, yolg'izlik damlarida yo'ldosh, bahtiyor daqiqalarda rahbar, qayg'uli onlarda hamdard, odamlar orasida zebu-ziynatdir». (Hadisdan.)

O'sib kelayotgan yosh avlod ongu shuuriga ezgulik va nafosat, estetik-ma'naviy kamolotiga muhabbat tuyg'ularini singdirishda o'zbek milliy raqs san'atining o'rni hamda ahamiyati beqiyos. Milliy raqslarda xalqimizning eng munavvar qadriyatlari, insoniy fazilatlari, milliy an'analari ifodalanadi.

Har bir san'at sohasi hayotimizni badiiy obraz orqali ifoda etadi. Shu qatorda raqs ham san'at turlari ichida kishilik jamiyati rivojida alohida o'rin tutuvchi bir yo'nalishdir. Raqs san'ati - ijod ruhiyatini, his-tuyg'ularini, fikrini so'zsiz, faqat harakatlar va yuz ifodasi bilan xalqqa yetkazishga asoslangan san'at turidir.

O'zbek raqsi XX asr davomida xalq orasida bayram va marosimlar bilan bog'liq holda an'anaviy va zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan shakllarda yashab keldi. Xalq raqsi va sahnaviy raqs bir-birini to'ldirgan hamda ta'sir ko'rsatgan holda muayyan bosqichlarini bosib o'tdi. O'zbek raqs maktabi asoschilaridan biri Tamaraxonimdir. Tamara Xonimni "SHarq Aysadora Dunkani" deb nomlashgan. Britaniya malikasining shaxsan o'zi atoqli akrtisaga o'zbek raqs san'atiga qo'shgan ulkan hissasi uchun mukofot topshirgan. Televideniye va musiqiy kliplar davridan avval, O'rta Osiyoga xos etnik mega-yulduz bo'lgan. Uni musiqiy namoyishlarda tinglash va ko'rish mumkin bo'lgan.

O'zbek diyorida tug'ilgan arman qizi o'zbek xalqi san'atini yaxshi bilgan, o'z iste'dodi va zahmatli mehnati bilan boyitgan va dunyoga tanitgan buyuk san'atkordir.

O'zbek sahna san'atini oyoqqa qo'yishda ko'pgina qiyinchilik, to'siqlar, sinovlarga duch kelinishiga qaramay, 1920-yilda xalq ashulachisi Muhiddin Qoriyoqubov tashkil qilgan ansamblda ayollardan faqat Tamaraxonim bor edi. Ancha yosh bo'lishiga qaramay vokal, raqs, musiqa san'atidan ustozlari Muhiddin Qoriyoqubov, Usta Olim Komilov, Yusufjon Qiziq Shakarjonov, To'xtasin Jalilov, Jo'raxon Sultonov, Xojisiddiq Islomov kabi mohir san'atkorlardan saboq oldi. Shu yillardan boshlab Tamaraxonim musiqali drama spektakllarida drama artisti, qo'shiqchi, raqqosa bo'lib ishtirok etib, har bir obrazda o'zining bor talanti, g'ayrati orqali san'atga butun vujudi bilan berilganini ko'rsatdi. 1924-yildayoq unga «birinchi Sharq qaldirg'ochi» deb ta'rif berildi. Tamaraxonim ko'pqirrali iste'dod sohibasi sifatida baletmeysterlik mahoratini ham ko'rsata oldi. Farg'ona raqs uslubidan tashqari, o'ziga hos tarixi, jozibasi bilan Tamaraxonimni o'ziga rom etgan Xorazm qo'shiq va raqs san'atini xam chuqur o'rganishga kirishdi. Natijada, 1935-yilda Londonda bo'lib o'tgan

birinchi halqaro raqsi va musiqa san'ati festivalida jahonga nomalim bolgan o'zbekning o'ziga hos san'atini namoyish qilib, Usta Olim Komilov bilan oltin medalga sazovor boldilar. 1937-yilda Moskvada bo'lib o'tgan birinchi o'zbek san'ati dekadasida milliy raqslarini sahnalashtiruvchi baletmeyster ekanligini yana bir bor tasdiqladi. O'zbek raqs san'atini yanada rivojlantirishda faol ishtirok etdi. Navoiy nomidagi teatr sahnasida birinchi o'zbek balet spektaklini yaratdi. Ye. Brusilevskiyning musiqasi asosida «Gulandom» baletini yaratib, librettoning muallifi, baletmeysteri va bosh rol ijrochisi ham bo'ldi. O'zbek xoreografiyasini rivojlantirish bilan birga, qo'shiq va raqsni birgalikda boglab olib bordi. U o'z repertuarlarini turli millat qo'shiq va raqlari bilan to'ldirdi. Qardosh xalqlarning ijodini chuqur o'rganib, o'zbek milliy sozandalar ansambli bilan ijro etib, mamlakatning turli burchaklariga qilgan safarlarida tomoshabinlari ana shu xalq ijodi bilan tanishtirish imkonini yaratdi. Rossiya, Ukraina, Belomssiya, Gruziya, Ozarbayjon, Tojikiston kabi respublikalarga chiqib tomoshabinlar va tinglovchilarni o'zbek, qozoq, tojik, uyg'ur, arman, tatar, ozarbayjon, ukrain va boshqa shular singari ko'plab xalq qo'shiq va raqlari bilan tanishtirdi. 1941-yil boshlangan II jahon urushi yillarida front ortida ansambl bilan ajoyib qo'shiqchilik san'ati orqali jangchilarning jangovor ruhini ko'ratib ularga ruhiy madad bo'ldi. Tamaraxonim G'arbiy Yevropa xalqlari san'atini o'rganib o'z repertuarini boyitdi. So'ng, Sharq mamlakatlaridan Hindiston, Afg'oniston, Indoneziya va Pokiston davlatlariga borib, ularni o'zbekcha qo'shiq va raqlar bilan tanishtirdi. Turli davlatlarga borib o'zbek san'atini targ'ib qilish bilan birga, o'sha millat qo'shiq va raqlarini to'plab, milliy kiyimlari va taqinchoqlarini olib keldi hamda kolleksioner sifatida yig'di. Tamaraxonimning ijodiy loyihalarini jahondagi 86 millatning qo'shiq va raqlari bilan boyidi. Hozirgi kunda Tamaraxonimning uy muzeyidagi mukofotlari, liboslari, o'ziga tegishli bo'lgan tarixiy hujjatlari, sur'atlar, estalik sovg'alari, gazeta va jurnallar sahifalarida bosilib chiqqan ko'pgina taqrizlar, aktrisa nomiga kelgan maktublar kabi eksponatlar uning o'zbek san'atida naqadar katta o'ringa ega ekanligini tasdiqlaydi. Bu muzey davlatimiz tomonidan o'zbek san'ati tarixidan so'zlovchi, moddiy meros sifatida saqlanib kelinmoqda.

XULOSA

Raqsni halqimiz o'zining eng sevgan san'at turi sifatida qabul qilishi - bu musiqa va tana harakatining mukammal va betakror sintezi tufaylidir. Raqs san'ati - o'ziga xos mazmun va chuqur ma'noga egaligi bilan xalq qalbiga yaqindir. Ayniqsa, xalq raqlari orqali halqning tarixi, turmush tarzi, vodiy, voha va o'lkalariga hos ajib tarovati, mehnat jarayoni, yuksak madaniyati, insoniy fazilatlarini, ayol-qizlarimizning ibo-hayosi, yigitlar va erkaklarning kuch-qudrati, g'ururi, bolalarning sho'xligi, bayram va xursandchiliklari tarannum etilishi bilan birga, insonning qayg'u-alamli kunlari, dardu-firog'i tasvirlanadi. Inson hayotini, tabiatdagi voqealarini raqs san'ati orqali halqqa yetkazish uchun uning obrazlilikini ta'minlash lozim. Xoreografik obraz yaratishdagi eng muhim narsa, raqsdagi muayyan qahramonni ko'rsatishga yordam beruvchi harakatlarni tanlab olishdir. Gavda, oyoq, qo'l harakatlarining ma'nodorligi raqs mazmuniga mos bo'lishi kerak. Shu sababli har bir raqsni sahnalashtirishdan oldin aniq maqsadni ko'zlagan holda musiqa tanlanadi. Tamaraxonim sahnalashtirgan raqlarning xususiyati shundaki, yakka raqs yoki ommaviy raqlarning yakka ijro etiladigan qismlariga raqqosalarni tanlashda ularning qobiliyati va imkoniyatini inobatga oladilar. Ularga xos xarakterli kuylarni sinchiklab tanlab, mos keladigan harakatlardan foydalanganlar. Ayniqsa, M.Turg'unboeva Valentina Romanova uchun «Qo'g'irchoq» raqsini, Tamara Yunusova uchun

«Bahor» raqsini, Seviliya Tanguriyeva uchun «Sho‘x qiz»ni, Qunduz Mirkarimova uchun «G‘ayratli qiz», «Doira raqsi»ni, Ma'mura Ergasheva uchun «Munojot» raqsini, O 'g'iloy Muxamedova uchun qo'shig'i bilan ijro etilgan «Qizlar valsini», Florida Nizamutdinova uchun «Uyg'urcha», «Pokistoncha», «Hindcha» raqslarni sahnalashtirganda yuqorida keltirilgan talablarni inobatga olganlar. Ustozlar raqqosalardan aktyorlik mahoratini ishga solishni talab qilganlar. Bu raqslarni ular zo'r mahorat, o'zgacha jo'shqinlik, nafosat va malohat bilan ijro etishganki, halqimiz qalbidan o'chmas iz qoldirdi va hozirgi kun raqs maktabiga asos bo'lgan an'analarni shakllantirdi. Qalbimizda uchmas iz qoldirgan halqimiz hali hanuz sevib ardoqlaydigan raqqosa, baleytmeyst, ustoz Tamarahonim mana shunday buyuk hazina qoldirdi.

Tamara Xonimning uy muzeyi 1994 yil ochilgan bulib hozirgi kunda uning shogirdlari, har bir ijod ahli va uzbek aholisi butun o'rta osiyo tomonidan kelgan tamarahonim izdoshlari uni hotirlamoqdalar. Muzeyda yashash xonalarining interyeri, liboslar, plastinkaga yozib qolingan qo'shiqlar, ajoyib kartinalar jamlanmasi, fotosuratlar va taniqli artistlarning qo'l yozmalari saqlanib qolgan. Ular orasida nashrdan chiqmagan xotiralari, shuningdek, yoshi ulug'lik davrida yozilgan she'rlari ham bor.

References:

1. E.Y.SAITOVA, N.E.ABRAYKULOVA XOREOGRAFIYA VA RAQS SAN'ATI ASOSLARI. © «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2015.
2. "Tamaraxonim" O'zME. T-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/04/02/tamarakhanum-museum/>
4. www.ziyouz.com kutubxonasi
5. © 2020 "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati» DUK